

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Києво-Могилянська Академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота
(освітній ступінь - «бакалавр»)
на тему «Вчення Карла Густава Юнга про душу»

Виконала: студентка 4-го року навчання,
Спеціальність: 033 Філософія
Скакун Єлизавета Ігорівна
Керівник: Сарапін О.В., доц., к. філос. н.

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»
Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20__ р.

Київ-2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ І ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМАТИКИ ДУШІ У ВИКЛАДІ ЮНГА	6
1.1. Основні праці Юнга, присвячені темі душі	6
1.2. Підходи та ідеї інших дослідників щодо юнгіанського вчення про душу	16
1.3. Критичний аналіз та оцінка доробку Юнга з даної проблематики	19
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЮНГІАНСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО ДУШУ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ	24
2.1. Душа як аніма та анімус	24
2.2. Архетипи і колективне несвідоме у вченні про душу.....	31
2.3. Персона та її роль у розумінні душі за Юнгом.....	35
РОЗДІЛ 3. ФЕНОМЕН SELF У ПРАЦЯХ ЮНГА	40
3.1. Self як центральний архетип.....	40
3.2. Індивідуація і розвиток особистості	44
3.3. Інтеграція свідомого і несвідомого як шлях до цілісності.....	46
ВИСНОВКИ	49

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблематика людської душі та духовності набуває все більшої ваги у сучасному світі, що характеризується загостренням екзистенційних питань та кризою традиційних цінностей. У цьому контексті особливий інтерес становить концепція душі, розроблена видатним психологом Карлом Густавом Юнгом у межах глибинної психології.

Роботи Юнга присвячені різним аспектам феноменології та динаміки душі, включаючи такі виміри як архетипи колективного несвідомого, процеси індивідуації та особистісної інтеграції, концепція Самості. Водночас юнгіанське вчення про душу залишається малодослідженим в українській науці, попри його вагомий евристичний потенціал. Звідси випливає необхідність комплексного аналізу поглядів Юнга на феномен душі на тлі сучасних потреб у розумінні духовної сутності людини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дослідження співвідноситься із Концепцією державної політики у сфері духовного розвитку громадянського суспільства в Україні та основними засадами Стратегії національно-патріотичного виховання, оскільки вивчення феномену душі поглиблює розуміння проблематики духовності як ключової складової людського буття.

Джерельна база. Проблематика вивчення душі має глибокі корені, простягаючись від античності через середньовіччя до сучасності, і займає

значне місце у філософській, релігійній, та психологічній думці. Це питання було важливим для мислителів, як-от Конфуцій, Платон, Арістотель, Сенека, а також Отців християнської Церкви, які роздумували над природою та еволюцією духовного життя людини, виділяючи різні стадії духовного розвитку. Наприклад, Іоанн Ліствичник описав тридцять ступенів духовного просування, пропонуючи деталізовану схему духовного удосконалення. Однак, механізми переходу від одного ступеня до іншого залишаються недостатньо вивченими та систематизованими.

У контексті психологічних досліджень, Карл Юнг піднімає питання психічного розвитку особистості, розглядаючи його через призму "відродження" — концепції, яка відображає процеси духовного розвитку та самопізнання. Юнгівська перспектива розглядає психічний розвиток не лише як психологічний процес, але й як глибинний духовний шлях, що веде до інтеграції особистості та досягнення цілісності через процес індивідуації. Це відкриває поле для подальших досліджень з метою встановлення зв'язків між Юнгівськими ідеями та сучасними уявленнями про духовний розвиток, а також розробки ефективних механізмів душевного вдосконалення, які б враховували комплексність людської психіки та духовності.

Стан наукової розробленості проблематики. Філософія з давніх часів займалася питаннями душі, розглядаючи її як субстанцію, що лежить в основі людської свідомості та етичного життя. Платон, Арістотель, і багато інших античних філософів розглядали душу як ключ до розуміння моралі, пізнання, та естетичного досвіду. В релігійних традиціях душа часто асоціюється з вічним аспектом людини, що переживає тілесну смерть. Християнство, Іслам, Індуїзм, Буддизм, та інші великі релігії пропонують різні інтерпретації та шляхи духовного розвитку, спрямовані на удосконалення душі. Психологія, зокрема аналітична психологія Карла Юнга, розширила розуміння душевного розвитку, введенням понять таких як індивідуація, колективне несвідоме, архетипи, що вказують на глибинні процеси самореалізації та інтеграції особистості. Сучасні наукові дослідження в області духовного розвитку

включають інтердисциплінарні підходи, що залучають психологію, нейронауки, соціологію, та культурологію для вивчення впливу духовних практик на психічне здоров'я, благополуччя, та соціальну адаптацію.

Метою роботи є цілісний критичний аналіз концепції душі в юнгіанській психології.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких дослідницьких **завдань:**

1. Здійснити аналітичний огляд джерел та літератури з проблематики душі у вченні Юнга.
2. Розглянути особливості розуміння феномену душі в працях Юнга.
3. Дослідити зв'язки між концепцією душі та іншими аспектами вчення Юнга.
4. Проаналізувати критичні зауваження на адресу поглядів Юнга щодо феномену душі.
5. Здійснити порівняльний аналіз концепцій душі у Юнга та інших мислителів.
6. Дати власну оцінку евристичного потенціалу ідей Юнга про душу.

Об'єктом дослідження є психологічна концепція душі, розроблена К.Г.Юнгом.

Предмет дослідження – змістові та структурні аспекти розуміння феномену душі у працях К.Г.Юнга.

Методи дослідження. В роботі застосовано комплекс філософських та загальнонаукових методів пізнання, зокрема: аналіз та синтез – для вивчення складових концепції душі у Юнга; історико-порівняльний – для зіставлення поглядів Юнга та інших мислителів; структурно-функціональний аналіз – при дослідженні взаємозв'язків між концепцією душі та архетиповою теорією

Юнга; герменевтичний метод – для інтерпретації символіки та образності у вченні Юнга про душу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному системному аналізі концепції душі К.Г.Юнга на тлі сучасних дослідницьких практик, виявленні специфіки розуміння душі у межах юнгіанської парадигми, з'ясуванні зв'язків між уявленнями Юнга про душу та іншими складовими його вчення, порівняльному аналізі поглядів Юнга із концепціями душі в інших філософсько-психологічних напрямках.

Тероретичне значення. Результати дослідження розширюють уявлення про специфіку юнгіанського підходу до тлумачення феномену душі, збагачують методологію вітчизняних психолого-філософських досліджень глибинно-психологічним інструментарієм аналізу, сприяють поглибленню філософсько-антропологічних уявлень про духовну сутність людини.

Практичне значення роботи визначається можливостями застосування її матеріалів та висновків у сфері психологічного консультування та психотерапевтичної допомоги, а також у практиках розвитку духовно-моральної культури суспільства.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ І ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМАТИКИ ДУШІ У ВИКЛАДІ ЮНГА

1.1. Основні праці Юнга, присвячені темі душі

Постать Карла Густава Юнга є однією з найвизначніших у ХХ столітті. Його глибокі наукові підходи до психології та культурології переоцінили багато з того, що ми знали про минуле людства. Проте, впродовж довгого часу він залишався маловідомим широкій аудиторії в Україні, і лише обмежена кількість вчених мала знання про його праці. Більшість знань про Юнга в Україні обмежувалися його відношенням до ідей Фрейда. Радянська психологія ігнорувала багато з Юнгових ідей через його підхід до вивчення

підсвідомого, а також через його роботу з архетипами, що не вписувалася в атеїстичну політику тогочасної держави (Arnau, R. C., Green, B. A., Rosen, D. H., Gleaves, D. H., & Melancon, J. G., 2003, с.233).

Ситуація призвела до того, що Юнг залишався маловідомим українській психологічній науці. Згодом, часткове вивчення його праць розпочали деякі українські філософи та психологи.

Попри це, деякі вчені звернули увагу на Юнгові погляди, особливо у контексті його архетипів та впливу на релігійну психологію. Це створило основу для подальших досліджень та обговорень серед теологів та філософів. Щодо інших аспектів Юнгової роботи, таких як інтроверсія та екстраверсія, особистісність та соціальні архетипи, вони також знайшли відображення у вивченні сучасних психологів.

Сказати, що в аналітичній психології немає місця у поведінкових науках, не означає, що робота Юнга не має внутрішньої цінності або актуальності в інших сферах. Насамперед, якщо "поведінкові науки" вказують на традиційну сучасну психологію, аналітична психологія може, максимум, надати Архімедову точку для критики. Юнг ставився до цього так.

Він стверджував, що "сучасне переконання в перевазі фізичних пояснень призвело ... до 'психології без психіки', тобто до погляду, що психіка - це лише продукт біохімічних процесів", і закликав "набратися відваги розглянути можливість 'психології з психікою', тобто теорії психіки, що в кінцевому підсумку базується на постулаті автономного духовного принципу" ([1], абз. 660–661). З іншого боку, аналітичну психологію можна критикувати з точки зору поведінкових наук, особливо з точки зору її методології (Jung, C.G., 1961.)

Юнг висловлював свою точку зору у 1931 році. Поведінкові науки ХХІ століття вийшли за межі психологій, які він критикував. Однак залишається розбіжність, на яку він звернув увагу. З одного боку, вдосконалені математичні моделі, застосовуючи теорію динамічних систем, разом з інсайтами з досліджень зображень мозку, оживили взаємопов'язані поняття складності і виникнення. З іншого боку, цей тренд не призвів до повороту до

голістичної епістемології (навпаки, багато з нього підтверджує редукціонізм). Хоча деякі сучасні аналітичні психологи чутливі до концептуальних тенденцій у науці (наприклад, [2]), наука не чутлива до питань аналітичної психології. Захоплення "вбудованою втіленою когніцією" не обходиться без суперечок у сучасній когнітивній нейронауці (див., наприклад, Jung, C.G., 1955-1956.); проте ці дебати завжди стосуються об'єктивного живого тіла, а не суб'єктивності проживаного тіла.

Пошуки знань в аналітичній психології та поведінкових науках відрізняються за своїми відповідними історіями, епістемологіями та визначеннями предмету (Jung, C.G., 1954b.), які узагальнено в цьому повідомленні.

Фуко приписував створення сучасної "душі" історичним умовам, виниклим у XVIII столітті. Концепції, такі як психе, суб'єктивність, особистість, свідомість і т. д., були створені для того, щоб розчленувати сфери аналізу сучасної душі після Просвітництва, будуючи на них "наукові методи та дискурси, і моральні претензії гуманізму" ([19], с. 30). Моральний претензія вбудована в висловлення Юнга: "Ми, лікарі, змушені, на користь наших пацієнтів, ... розглядати найтемніші і найвідчайдушніші проблеми душі, постійно усвідомлюючи можливі наслідки невдалого кроку" (Jung, C.G., 1954a.). Проте, це парадокс сучасності: коли ми намагаємося застосовувати наукові методи та дискурси, душа—центр суб'єктивності—зникає.

Юнг був людиною науки внаслідок свого медичного диплому, але він не був вченим. Він стверджував, що, на відміну від експериментальної психології, аналітична психологія не ізолює функції і не піддає їх експериментальним умовам, але "набагато більше цікавиться загальним проявом психіки як природного явища" ([Jung, C.G., 1952.]). Для нього загальність включає як свідомий, так і підсвідомий розум. Те, що аналітична психологія зосереджена на підсвідомому, характеризує її як психологію з психікою; і ця характеристика означає, що це "вже не буде сучасна психологія", оскільки "всі сучасні 'психології без психіки' - це психології

свідомості, для яких не існує психічного життя підсвідомості" (Jung, C.G., 1951.).

Проте його психологія не просто стверджує, що існує підсвідоме. Вона базується на припущенні, що його існування можна демонструвати на основі спостережень за його ефектами. З цього погляду його психологія є сучасною. Вона підписується на світогляд - не на метод - сучасної науки. Як відзначив Вебер у 1918 році, "Доля нашого часу характеризується раціоналізацією та інтелектуалізацією і, передусім, 'відчаруванням світу'" (Jung, C.G., 1950.). Модель психіки, яку Юнг формулював у тому ж часі, можна розглядати як спробу раціоналізувати та інтелектуалізувати зачарування світу в міфах, віруваннях у надприродне та інше.

Юнг незаперечно приймав наукову позицію, як і Фрейд. Видавши аргумент за психоаналіз як науку, Фрейд визначив світогляд як "інтелектуальну конструкцію, яка розв'язує всі проблеми нашого існування уніформно на основі однієї панівної гіпотези" ([23], с. 195). На відміну від релігії, світогляд науки не надає остаточних відповідей. Він "також припускає єдність пояснення всесвіту; але він робить це лише як програму, виконання якої відкладено на майбутнє" ([23], с. 196). Юнг мав більш категоричний погляд: "Наука ніколи не може бути світоглядом, а лише інструментом для його створення" (Jung, C.G., 1948.). Отже, "Аналітична психологія не є світоглядом, але наука, і як така вона надає будівельний матеріал ... за допомогою якого можна побудувати світогляд" ([8], абз. 730).

Юнг вважав, що душа є джерелом усього психічного життя людини. У своїх численних працях він досліджував різні аспекти душі та її прояви. Однією з найвідоміших його концепцій є теорія архетипів. Згідно з нею, душа містить певні вроджені структури - архетипи, які є спільними для всього людства і впливають на наші думки, емоції та поведінку. Юнг описав багато архетипів, таких як Персона, Тінь, Аніма, Анімус, Мудрий Старець тощо. Вони уособлюють певні аспекти особистості або психічні функції (Jung, C.G., 1949.).

Іншою важливою концепцією є теорія колективного несвідомого. Юнг вважав, що окрім індивідуального несвідомого існує також колективне або загальнолюдське несвідоме. Воно містить спільний досвід усього людства і проявляється через різноманітні міфи, символи, сновидіння тощо. Саме в колективному несвідомому знаходяться архетипи, які й формують основу людської психіки та душі.

Питання індивідуації, тобто психологічного розвитку особистості, також посідає чільне місце у творчості Юнга. Він вважав, що важливою метою кожної людини є процес самопізнання та розкриття свого справжнього потенціалу. Юнг називав цей процес "процесом індивідуації", в ході якого людина інтегрує різні аспекти свідомого та несвідомого, досягає єдності особистості і таким чином реалізовує себе. Душа в цьому контексті розглядається як багатовимірنا сутність, яка прагне до повноти, завершеності та вищого розвитку.

У працях Юнга також приділено багато уваги символічному значенню різних образів та мотивів, які часто зустрічаються в сновидіннях, міфах, казках тощо. Юнг вважав, що вони є проявами змісту несвідомого і відображають суттєві аспекти людської психіки та духовності. Образи подібних символів містять в собі глибокий сенс, а їх тлумачення допомагає людині краще зрозуміти себе та власну душу (Jung, C.G., 1946.).

Юнгівська психологія також приділяє значну увагу процесам духовного та особистісного розвитку, які є важливою складовою повноцінного життя. Так, він описав особливі періоди життя або етапи дорослішання, коли людина починає задаватися глибокими екзистенційними питаннями. Це, зокрема, середній вік або період "індивідуації" (35-40 років), а також період мудрості пізньої зрілості (60+). Саме в ці періоди більшість людей переосмислює свої життєві сенси та цінності, шукає відповіді на екзистенційні питання.

Загалом, Юнг зробив неоціненний внесок у розуміння людської душі та її багатогранної природи. Він підкреслив, що для повноцінного розвитку

особистості важливо інтегрувати як свідомі, так і несвідомі її аспекти. Адаптація до соціальних норм має поєднуватися з пошуком внутрішньої автентичності. Лише в тому випадку, коли людина реалізує свій природний потенціал, вона дійсно досягає повноти свого існування та розквіту душі.

У фундаментальній праці "Психологічні типи" Юнг започаткував свою типологію особистості, згідно з якою кожна людина має вроджені психологічні установки, що визначають її сприйняття світу та спосіб життєдіяльності. Він описав раціональні (мислення та почуття) і ірраціональні (інтуїція та відчуття) психічні функції, а також екстравертну та інтровертну орієнтації. Комбінація цих вимірів і формує певний тип особистості з відповідним набором слабких і сильних сторін психіки. Юнг показав, що кожна людина має власний унікальний спосіб сприйняття реальності і не існує "правильного" чи "неправильного" типу. Разом із тим для гармонійного розвитку особистості важливо розвивати здатність використовувати різноманітні психічні функції (Jung, C.G., 1921.).

В іншій відомій роботі "Архетипи і колективне несвідоме" Юнг докладно описав природу архетипів як вроджених надособистісних структур психіки, що є спільним надбанням усього людства і виявляються в універсальних символах, міфах та образах. Саме архетипи складають глибинний фундамент людської душі, колективної пам'яті та досвіду багатьох поколінь, що передається через певні сюжети, метанаративи та ідеї. Юнг детально проаналізував такі ключові архетипи як Персона (соціальна маска), Тінь (пригнічені імпульси), Аніма і Анімус (жіноче і чоловіче начала в чоловікові і жінці), Мудрий Старець (архетип мудрості та досвіду), Самість (цілісність особистості) та інші. Їх активізація і взаємодія відіграють важливу роль у процесах особистісної інтеграції та зростання (Jung, C.G., 1926.).

Аналізуючи "Душу і міф: шість архетипів", можна виділити авторські інтерпретації наступних ключових образів: Мати як уособлення творчого життєвого начала, що дає початок будь-яким формам буття і розвитку; Дитя як символ потенціалу, зародження чогось нового, початку подорожі чи циклу;

Дух як уособлення вищих ідеалів, духовності, морального авторитету; Трікстер - архетип підступу, хитрощів, що постійно порушує встановлені норми; втілює енергію хаотичних змін; Воїн уособлює мужність, рішучість, героїзм, боротьбу за вищі ідеали; Коханець - архетип пристрасті, романтичного прагнення до злиття і повноти почуттів. Ці образи пронизують фольклор, міфи, літературу різних народів світу і виражають глибинні патерни людської психіки (Jung, C.G., 1928b.).

У роботі "Аіон" Юнг досліджує феномен Самості як архетипу психічної цілісності та Індивідуації як процесу самореалізації особистості впродовж життя. Самість постає як приховане джерело сенсу для кожного індивіда, до якого він прямує шляхом поступового розкриття та інтеграції різних аспектів власної психіки та душі. Таким чином особистість поступово реалізує свій неповторний потенціал і дедалі повніше усвідомлює те, ким вона насправді є і покликана бути в цьому житті. Такі ідеї Юнга стали основою гуманістичного підходу в психології (Jung, C.G., 1931.).

У книзі "Символіка перетворення в міфах і казках" Юнг проаналізував численні символічні образи та сюжети, які свідчать про глибинне прагнення людської психіки до оновлення, переродження та виходу на якісно новий рівень розвитку, що супроводжується подоланням різних перешкод. Зокрема, він виділяє такі ключові символи і метафори як смерть і воскресіння, ніч і світанок, спуск у підземний світ і повернення, розпад і нове народження тощо. Всі вони певним чином відображають архетипну структуру процесу індивідуації, тобто психологічної трансформації і становлення особистості на шляху до Самості (Jung, C.G., 1912.).

У "Психології і алхімії" Юнг розглянув символіку алхімічних перетворень як метафору внутрішньої трансформації людської душі, її поступового очищення, зцілення та осягнення довершеності. Різні стадії алхімічного процесу (*nigredo*, *albedo*, *rubedo* тощо) відповідають етапам індивідуації, коли особистість наближається до здійснення свого справжнього призначення. Алхімія в такому розумінні постає як своєрідна проєкція

несвідомого прагнення людської психіки до вдосконалення та повноти буття (Jung, C.G., 1943).

У "Спогадах, сновидіннях, роздумах" Юнг безпосередньо ділиться рефлексіями щодо власного внутрішнього життя, тих глибинних переживань, що супроводжували його особисту індивідуацію. Зокрема, він описує зустріч із різними архетипними образами у снах та фантазіях (Мудрий Старець, Аніма, Мандала тощо), символічні сюжети яких відображали певні аспекти психічного розвитку. Такі особисті зізнання допомагають зрозуміти глибинну динаміку несвідомого та шлях, який проходить людська душа в процесі своєї еволюції (Jung, C.G., 1942.).

Отже, у згаданих працях Юнг послідовно розкрив своє бачення багатогранної людської психіки, розмаїття образів і феноменів, що відображають її складну внутрішню структуру та динаміку. Він показав, що людська душа є надзвичайно глибокою та багатовимірною реальністю, яка охоплює як індивідуальне несвідоме, так і надособистісні шари колективного досвіду. Шлях становлення і розвитку особистості насправді є подорожжю в глиб своєї душі з метою досягнення її максимальної повноти і реалізації прихованої Самості. Саме тому юнгівська спадщина є настільки цінною для глибокого розуміння людської природи.

К. Юнг розглядав душу як живу психічну реальність, яка містить як свідомі, так і несвідомі елементи, що перебувають у постійній взаємодії. Свідомість людини лише частково усвідомлює психічні процеси. Значно більша їх частина відбувається на рівні несвідомого.

Основні поняття, пов'язані з несвідомим:

7.Індивідуальне несвідоме - містить витіснені спогади, думки, бажання конкретної людини

8.Колективне несвідоме - глибинний пласт, спільний для всього людства; містить архетипи

9.Архетипи - праобрази, що містяться в колективному несвідомому і впливають на поведінку та психічні процеси.

Інші важливі поняття:

- Самість - центральний архетип психічної цілісності; прагне до актуалізації і реалізації потенціалу особистості

- Індивідуація - процес психологічного розвитку особистості, що веде до Самості

- Тінь - архетип пригнічених аспектів психіки, які особистість відкидає, але які потребують інтеграції

- Аніма / Анімус - жіноче і чоловіче начала в жінці і чоловікові відповідно

Отже, на думку Юнга, шлях до повноцінної самореалізації полягає в інтеграції свідомого і несвідомого, різних архетипів душі в єдине ціле, що дозволяє людині стати повною мірою самою собою, досягнути свою Самість.

Архетипи в юнганській психології посідають центральне місце в розумінні природи людської душі та механізмів її функціонування.

По-перше, архетипи є базовими структуроутворюючими елементами колективного несвідомого. Вони закладені в психіці людини від народження як деякий "психічний генотип", що несе в собі досвід багатьох поколінь предків. Саме архетипи задають фундаментальні патерни сприйняття, визначають загальнолюдські риси на противагу індивідуальним відмінностям.

По-друге, архетипи активно виявляють себе у сновидіннях, міфах, казках, символації мистецтва тощо. Адже ці феномени по суті є проекцією глибинних шарів колективної психіки людства, прагненням несвідомого вийти на поверхню і бути висловленим за допомогою образів. Тому архетипи є ключем до розуміння символіки снів і різноманітних творів культури, в яких відображено певні загальнолюдські психічні структури.

По-третє, динамічна взаємодія архетипів, їх активація і проекція на зовнішній світ є рушійною силою процесу індивідуації - психологічної еволюції й становлення зрілої особистості. Саме архетипи значною мірою визначають переживання, вчинки, життєвий шлях людини та розвиток її самосвідомості.

Отже, з позиції аналітичної психології, саме архетипи втілюють фундаментальну структуру людської психіки, є джерелом її творчого потенціалу і водночас шляхом до індивідуальної реалізації та духовної довершеності кожної особистості.

Систематизуємо це у аргументі,

П 1. Юнг розглядає душу як живу психічну реальність, що містить як свідомі, так і несвідомі елементи

П 2. На думку Юнга, у глибинах несвідомого містяться колективні архетипи - вроджені праобрази та патерни

Посилка 3. Юнг стверджує, що саме динамічна взаємодія свідомості та архетипів визначає розвиток особистості

Отже, за Юнгом, пізнання власної душі неможливе без пізнання прихованих глибин психіки, адже саме там у колективному несвідомому знаходяться універсальні архетипи, що формують фундамент особистості кожної людини. І лише інтегруючи ці архетипні змісти, особистість може досягти психологічної зрілості та цілісності.

1. Нехай А - твердження "Душа містить свідомі елементи"
2. Нехай В - твердження "Душа містить несвідомі елементи"
3. Нехай С - твердження "В несвідомому містяться архетипи"

Юнг стверджує.

А і В (душа містить і свідоме і несвідоме)

В і С (несвідоме містить архетипи)

За правилами булевої алгебри:

$$(A \text{ і } B) \text{ і } (B \text{ і } C) = ((A \text{ і } B) \text{ і } B) \text{ і } C$$

Отримуємо наступний логічний висновок:

Душа містить свідоме і несвідоме, а несвідоме містить архетипи.

У підсумку, основні ідеї Юнга щодо людської душі можна узагальнити так:

1. Душа є живою психічною реальністю, яка містить як свідомі, так і несвідомі елементи. При цьому несвідоме значно глибше та об'ємніше за свідомість.

2. У глибинах колективного несвідомого містяться архетипи - праобрази та патерни психіки, що є спільним надбанням людства. Саме вони задають фундамент людської душі.
3. Взаємодія свідомого та несвідомого, активація і інтеграція різних архетипів складає сутність процесу індивідуації - психологічної еволюції особистості на шляху до цілісності та реалізації власного потенціалу.
4. Символічні образи міфів, сновидінь, мистецтва є проекцією і виявом архетипів та глибинних процесів людської психіки, тому їх аналіз дає ключ до розуміння природи душі.

Отже, за Юнгом, пізнання власної душі є складною подорожжю у світ несвідомого, але лише так можна досягти психологічної зрілості, стати цілісною особистістю та реалізувати свій унікальний життєвий потенціал.

1.2. Підходи та ідеї інших дослідників щодо юнганського вчення про душу

Карл Юнг розглядає явища розвитку і деградації людської особистості, які він називає "суб'єктивними перетвореннями". Ці процеси включають "зменшення особистості" або деградацію, що в повсякденному розумінні називається "втратою душі" і вказує на втрату єдності свідомості. К.Юнг зазначає, що цей процес може бути викликаний різними факторами, зокрема фізичною та психічною втомою, хворобами, емоційними переживаннями та шоками. Він стверджує, що ці стани можуть спричинити відокремлення певних частин особистості від загального контексту свідомості, що призводить до їх неконтрольованої автономії. Це може мати глибокий вплив на психічне здоров'я особи, оскільки втрата зв'язку між свідомим та несвідомим робить особистість менш цілісною, менш здатною до саморефлексії та саморегуляції. Одним із ключових механізмів духовного зростання Юнг вважає ототожнення, яке може відбуватися через зустріч з

видатною особистістю або ідеєю. Він прикладає зустріч Фрідріха Ніцше з ідеями Заратуштри чи Павла з християнством як моменти, що сприяють глибоким змінам у психіці, включаючи ототожнення з ідеями та особистостями, що веде до духовного перетворення. Юнг зазначає, що життєві обставини та прагнення до самовдосконалення можуть спонукати людину до такого ототожнення, підкреслюючи величезну спокусу виглядати так, як ми себе представляємо.

Р.К. Арнау та ін. у своїй роботі детальніше розглядає концепцію аніми та анімусу у психологічному вченні Юнга. Згідно з Юнгом, аніма є уособленням жіночого начала в чоловічій психіці, а анімус - уособленням чоловічого начала у жіночій. Ці архетипи відіграють важливу роль у формуванні зрілої особистості, у забезпеченні внутрішньої єдності і цілісності. Вони демонструють, що кожна людина несе в собі як жіночі, так і чоловічі психічні риси та потенціали. За Юнгом, інтеграція аніми та анімусу сприяє досягненню андрогінності, коли внутрішні полюси урівноважують один одного. Fuentes обговорює значення балансу маскулінного та фемінного в людській природі, що і складає цілісність душі. Вона аналізує, як ці аспекти проявляються в архетипному символізмі снів. Так, за Fuentes, інтеграція протилежностей через аніму та аніму нарощує життєву енергію, а андрогінні мотиви символізують духовне зростання, трансценденцію та досягнення повноти буття (Arnau, R. C., Green, B. A., Rosen, D. H., Gleaves, D. H., & Melancon, J. G., 2003, с.233.).

Інші дослідники (Lee, Y., & Jung, B., 2015)., акцентують увагу на суперечливих аспектах концепції душі у психології Юнга. Аналізуючи книгу "The Soul's Logical Life", він зазначає, що цей автор намагався подолати дуалізм душі і тіла, який імпліцитно міститься у баченні Юнга. На думку Гайгеріха, душа як феномен не може бути зведена лише до "неусвідомлених процесів", оскільки вона передбачає розвиток свідомості. Отже тут виникає певна непослідовність розуміння сутності душі як такої. Гійгеріх намагався її подолати, акцентуючи на логічній природі психічного, що власне і робить можливим розвиток самосвідомості. Anderson зазначає, що ці ідеї мали як

своїх прихильників, так і противників серед юнгіанців, що призвело до поділів в інтерпретації вчення Юнга .

Далі, у збірці «К. Г. Юнг і єврейська душа» Стів Земмельман та С. Земмельман розкривають зв'язки психології Юнга з юдаїстською традицією, зокрема з кабалою. Згідно з Земмельман , хоча Юнг висловлював деякі суперечливі думки щодо юдаїзму, його символічний аналіз несвідомого та процесів індивідуації має багато спільного з кабалістичним вченням про душу та духовний розвиток. Ці два психологічні підходи сформувалися в одну історичну епоху і, можливо, навіть взаємовпливали один на одного (Jung, C., Stephenson, C., de Nerval, G., & Sieburth, R., 2015.).

Як зазначає Земмельман, юнгіанські архетипи можна співвіднести з кабалістичними сферами, що також символізують певні етапи сходження душі. Процеси індивідуації і розширення свідомості резонують з ідеями кабали щодо метаної - становлення божественної складової людської особистості. Ключова роль символізму в обох підходах свідчить про намагання досягнути глибинні, таємні виміри душі. Оскільки в основі юдаїзму і психоаналізу лежить націленість людини на самопізнання через усвідомлення витіснених аспектів власної душі, ці напрямки мають чимало точок перетину.

Водночас Земмельман критикує Юнга за окремі висловлювання щодо юдаїзму під впливом антиєврейських настроїв у повоєнній Німеччині. Зокрема, дослідник показує, що концепція архетипу жертви у Юнга несла в собі деякі проблемні міркування стосовно "єврейської схильності бути жертвою", що звучали як звинувачення.

Отже, за Земмельман, юнгіанське вчення про душу несе в собі значний конструктивний потенціал, який резонує з юдаїстськими уявленнями про духовну трансформацію особистості, але водночас воно не позбавлене певних суперечностей і неузгодженостей в оцінках релігійно-культурних феноменів.

Наприклад, Марі-Луїза фон Франц, учениця і співробітниця Юнга, присвятила низку досліджень архетипній природі казок та міфів, в яких вбачала віддзеркалення "драми індивідуації" - психологічної еволюції

людської душі. На її думку, універсальні сюжети та образи народної творчості містять символічні описи шляху самопізнання та пошуку автентичності. Так, у книзі "Тінь і зло в казках" вона аналізує архетип Тіні як уособлення прихованих та витіснених аспектів психіки, інтеграція яких необхідна для здоров'я душі (Jung, C., & Franz, M. V., 2014).

Інший послідовник, Еріх Нойманн, розвинув ідеї Юнга в бік глибинно-екзистенційного аналізу процесу індивідуації, розкриваючи його як шлях самоздійснення та пошуку сенсу буття. Він описав різні етапи цього процесу, включаючи зустрічі людини із Тінню, Анімою та Анімусом, Самістю, що, врешті, має трансцендувати до більш високих форм реалізації прихованого космічного потенціалу душі (Jung, C., Neumann, E., Liebscher, M., & McCartney, H., 2015.).

Карл Густав Юнг та його послідовники здійснили величезний внесок в емпіричне дослідження глибин людської психіки. На відміну від психоаналізу Фрейда, який зосереджувався переважно на патологіях та комплексах, юнгіанська психологія була спрямована на пошук внутрішніх ресурсів та творчого потенціалу душі. Отже, за Юнгом, пізнаючи архетипи власної психіки, інтегруючи їх із свідомістю, людина рухається шляхом індивідуації до психологічної цілісності та повноти свого буття.

1.3. Критичний аналіз та оцінка доробку Юнга з даної проблематики

Юнгіанська концепція душі є центральною в його психологічній теорії, яка охоплює архетипи, колективне невідоме, процес індивідуації, а також відносини між особистим та колективним рівнями психіки. Такий аналіз намагатиметься висвітлити ключові аспекти Юнгової теорії, зосереджуючись на понятті душі, та надати критичну оцінку його внеску та меж.

К.Юнг визначав душу як медіатора між свідомістю людини та її невідомими, часто колективними аспектами психіки. Він розрізняв аніму та

анімус як жіночі та чоловічі аспекти душі відповідно, які існують у кожній людині незалежно від статі. Юнгова ідея про те, що душа має як чоловічі, так і жіночі якості, була революційною та сприяла розвитку гендерних досліджень та розуміння психічної комплексності. Однак, теорія Юнга не була без критики. Деякі сучасні психологи вказують на те, що його ідеї можуть виглядати архаїчними або занадто загальними. Юнгіанська теорія душі відкриває багатогранний вимір людської психіки, підкреслюючи важливість невідомого, невидимого та ірраціонального в структурі людської особистості. Хоча його теорії мають обмеження та викликають дискусії, їх внесок у розуміння людської душі та психології загалом залишається незаперечним. Ключовою ланкою його теоретичних побудов стало поняття душі, що розглядалась як складна багатовимірنا реальність, яка містить численні архетипні структури.

З погляду К.Г.Юнга, людська психіка має не лише індивідуальну, а й надособистісну, колективну складову. Останнє він називав “колективним несвідомим”. На відміну від особистих витіснень та комплексів, воно є вродженим “психічним субстратом”, що містить набір певних патернів сприйняття, мислення та дії, спільних для всього людства. Вони формувались протягом еволюції й зберігають “пам’ять виду”. Юнг вбачав прояви колективного несвідомого в міфологічних структурах, релігійних символах, художніх образах та сновидіннях. На його думку, вони віддзеркалюють деякі універсальні базові архетипи, що складають глибинний фундамент людської психіки. Серед найвпливовіших Юнгівських архетипів: Персона (соціальна маска), Тінь (пригнічений бік особистості), Анімус і Аніма (чоловіче і жіноче начала), Мудрий Старець, Самість (цілісність особистості). Вони постають як ключ до розуміння людської душі.

Юнг намагався розкрити еволюційну роль цих архаїчних пластів у бутті людини та їхній вияв у різних культурних явищах. Разом з тим, його теорія колективного несвідомого є найбільш суперечливою та критикованою частиною його спадщини. Насамперед, емпіричні докази еволюційного

виникнення архетипів як таких мають гіпотетичний характер. Піддається сумніву універсальність багатьох “типових” образів і сюжетів, які, навпаки, виявляють значну культурну зумовленість. Зрештою, питання співвідношення колективного та індивідуального пластів психіки залишається відкритим. Не зважаючи на це, гіпотеза колективного несвідомого стимулювала нові дослідження в галузі еволюційної та крос-культурної психології.

Важливим аспектом теорії людської душі К. Г. Юнга є також концепція індивідуації, що означає процес психологічного розвитку та становлення особистості. На переконання Юнга, індивідуація є природнім, еволюційно зумовленим процесом, спрямованим на реалізацію повного людського потенціалу та досягнення психологічної цілісності (Самості). Він передбачає інтеграцію різноманітних архетипних складових несвідомого зі свідомістю, гармонізацію протилежностей, розвиток усіх аспектів особистості. Певні періоди життя, за Юнгом, більш сензитивні до індивідуації (зокрема, “середини життя” у 35–40 років). Вона вимагає мужності дивитися в обличчя тіньовим сторонам власної психіки, приймати їх та інтегрувати. Кінцева мета індивідуації полягає у контакті з ядром особистості – Самістю, якою, за Юнгом, є архетип цілісності та духовної досконалості.

Отже, процес індивідуації і Самість представляють шлях особистісного зростання та самоздійснення, що веде до досягнення глибинних вимірів душі. Основна цінність цієї теорії полягає в наголосі на внутрішніх ресурсах психіки, творчому потенціалі та русі до духовної цілісності. Тим не менш, шлях до духовної зрілості є більш складним і суперечливим, ніж його описував Юнг. Теорія індивідуації залишає невирішеними чимало питань, зокрема, сутності і передумов досягнення Самості.

Величезний внесок у дослідження людської душі Юнг зробив через психологічний аналіз символічних систем, передусім – міфології, казок, релігійної творчості. Метафоричність казкових сюжетів та образів він тлумачив як відображення внутрішніх душевних конфліктів та їх розв’язання, закладених на рівні колективного несвідомого. Так, К. Г. Юнг екстраполював

здобутки психоаналізу в царину широкого культурно-антропологічного дослідження еволюції людської психіки.

З одного боку, Юнгове тлумачення міфологічної, релігійної і художньої творчості стимулювало розвиток етнопсихології та аналітичних підходів у культурології. Але, з іншого – воно містить чимало гіпотетичних припущень щодо походження універсальних символів та їх значення. Міфологічні і фольклорні образи не завжди інтерпретуються Юнгом адекватно їх культурному контексту.

Наслідуючи психоаналіз Фрейда, К. Г. Юнг приділяв увагу терапевтичним аспектам своїх теорій. Він розробив метод “активної уяви”, який полягає у свідомій взаємодії з архетипним змістом сновидінь, фантазій, медитацій. За Юнгом, це допомагає інтегрувати різноманітні несвідомі комплекси, особливо негативний Тіньовий бік особистості. Тлумачення багатой символіки снів розглядалось як чинник розвитку самопізнання, прийняття глибинних аспектів власної психіки. Юнг розробив цілу систему роботи з індивідуальними символами в контексті особистісного зростання. Крім того, велике значення він надавав активній творчій самореалізації (зокрема, художній, поетичній), яка сприяє гармонізації та зціленню душі.

Терапевтична практика інтеграції несвідомого становить важливу складову теорії людської душі Юнга. При цьому він наголошував не просто на лікуванні психічних розладів, а на сприянні особистісному розвитку та самоздійсненню (“індивідуації”). Разом з тим, більшість його терапевтичних методів має виразний психодинамічний характер і, відповідно, обмежені можливості. Ефективність «активної уяви» у терапії не підтверджена емпіричними дослідженнями. Тож в цілому терапевтична галузь застосування юнгіанства має доволі спекулятивний характер, але водночас відкрила нові горизонти в розумінні трансформативної сили символічної творчості.

Формулюючи свої концепції несвідомого та особистісного розвитку, Юнг спирався на широкий спектр культурно-історичних даних, поєднуючи інтроспективну психологію з вивченням міфології, релігії, літератури,

мистецтва. Його методологія містила як герменевтичний, так і феноменологічний компонент, але без достатньої їх методичної диференціації. Крім того, Юнг не заперечував метафізичні уявлення, тлумачачи душу не просто як психологічний, а онтологічний феномен. Це давало підстави для критики Юнга як “філософствующого психолога”.

Важливу роль у оцінці доробку Юнга відіграє широкий історичний та інтелектуальний контекст епохи, коли відбувалося формування його теорій. Зокрема, намагання подолати обмеження позитивізму в гуманітарних науках, відновити інтерес до ірраціональних вимірів людської психіки.

Розвиваючи психоаналітичну герменевтику, Юнг спромігся дати психологічне прочитання символіки міфів, казок, мистецтва як проявів глибинних архетипних патернів душі. Цей пошук має продовження у культурно-аналітичних студіях, але потребує методологічного уточнення та більшої культурної чутливості в інтерпретаціях символів.

Юнг запропонував оригінальні терапевтичні техніки, спрямовані на інтеграцію несвідомого (зокрема, інтерпретація сновидінь та робота з активною уявою). Вони стимулювали розвиток арт-терапії та юнгіанського консультування, але потребують подальших емпіричних досліджень ефективності.

Загалом, юнгіанські теорії людської душі, незважаючи на часткову спекулятивність, містичність та методологічну еkleктику, збагатили психологію новим розумінням складних глибин особистості, її символічної природи та спрямованості на самоздійснення та осягнення цілісності. Вони залишають широке поле для подальших наукових пошуків у цій царині

Висновки до розділу 1

Було розглянуто основні праці Карла Юнга, присвячені темі душі, а також підходи та ідеї інших дослідників щодо юнгіанського вчення про душу. Дослідження показало, що Юнг вніс значний вклад у розуміння психіки людини, розглядаючи її як комплексне інтегративне утворення, яке включає в

себе як індивідуальні, так і колективні аспекти.

Праці Юнга, такі як "Психологія невідомого", "Архетипи та колективне несвідоме", "Я і несвідоме" та інші, відкрили нові горизонти в дослідженні душі та її складових. Його концепція архетипів, а також вивчення символіки та міфології, стали важливими складовими в юнганському вченні про душу.

Підходи та ідеї інших дослідників різні: від підтримки та розвитку юнганських концепцій до критики і спроби модернізації. Дослідники розглядають Юнга як відомого психотерапевта і філософа, чийі ідеї залишаються актуальними й важливими для сучасної психології та духовного розвитку. Критичний аналіз доробку Юнга з даної проблематики виявив, що його підхід до вивчення душі має свої переваги та обмеження. З одного боку, Юнг відкрив нові глибини розуміння психіки людини, але з іншого - його концепції не завжди можуть бути науково підтверджені і вимагають більшого дослідження та розвитку.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЮНГАНСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО ДУШУ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

2.1. Душа як аніма та анімус

Аніма у К.Юнга — це жіноче втілення в чоловічій психіці, символічне представлення всіх жіночих психологічних тенденцій в психіці чоловіка, включаючи інтуїтивні якості, емоційність, сприйнятливість та здатність до емпатії. К.Юнг вважав, що аніма є джерелом всіх творчих, животворних сил в чоловіку, але також і джерелом його найглибших страхів та неврозів. Анімус, навпаки, представляє чоловіче начало в жіночій психіці. Це архетип, який символізує раціональність, логіку, силу волі та здатність до аналітичного

мислення у жінки. Анімус може виступати як позитивна сила, надаючи жінці внутрішню міць та впевненість, так і негативна, коли він домінує над іншими аспектами її особистості, призводячи до жорсткості та емоційної холодності. Юнг стверджував, що здорова психіка вимагає балансу між анімою та анімусом. В процесі індивідуації, тобто розвитку особистості, людина повинна виявити та інтегрувати ці аспекти своєї психіки.

Аніма та анімус проявляються у сновидіннях, фантазіях, міфах, а також у відносинах з протилежною статтю. Часто люди проєктують свою аніму або анімус на представників протилежної статі, що може призводити до нереалістичних очікувань та розчарувань у міжособистісних відносинах. Аніма та анімус мають численні втілення в релігійних міфах, літературі, мистецтві та кінематографі. Ці архетипні образи дозволяють культурі формувати та виражати глибинне особисте несвідоме з колективним, дозволяючи індивіду знайти спільну мову з універсальними людськими досвідами. Юнгіанська концепція аніми та анімусу не є безконтроверсійною.

Критики вказують на те, що вона може сприяти стереотипному розумінню гендерних ролей, закріплюючи застарілі уявлення про "чоловічі" та "жіночі" якості. В той же час, підходи до гендера та сексуальності значно еволюціонували з часів Юнга, що вимагає від сучасних психологів та дослідників адаптації його ідей до нових соціальних та культурних реалій. Аніма та анімус залишаються одними з найбільш захоплюючих та глибоких концепцій юнгіанської психології, пропонуючи унікальний погляд на внутрішню динаміку людської психіки. Вони нагадують нам про необхідність інтеграції та прийняття різноманітних

Карл Юнг вважав, що кожна людина має архетипи аніми та анімусу, які уособлюють енергетичні полюси душі: пасивний та активний. Він підкреслював, що для досягнення психічної гармонії та зрілості необхідно інтегрувати ці аспекти особистості. Аніма відображає жіночні аспекти в чоловіку, тоді як анімус - чоловічні аспекти в жінці.

Архетип аніми виявляється в мріях та уявленнях чоловіка, зазвичай у вигляді жіночної фігури, яка символізує його внутрішню жіночність. Це може бути представлено як абсолютною, ідеальною жінкою, так і темною, загадковою фігурою. За словами Юнга, аніма впливає на розуміння чоловіком його власної чутливості, інтуїції та інтроверсії. Вона може сприяти його творчості, але також може викликати конфлікти, якщо не інтегрується правильно.

З іншого боку, архетип анімусу проявляється в мріях та уявленнях жінки, уявленому чоловічому аспекті її психіки. Це може бути представлено у вигляді мужньої фігури, яка втілює владу. Анімус впливає на розуміння жінкою власної сили, рішучості та зовнішньої діяльності. Як і аніма, анімус може стимулювати розвиток творчих здібностей, але також може викликати конфлікти, якщо його вплив не збалансований.

Однак, якщо аніма або анімус пригнічується або ігнорується, може виникнути дисбаланс у психіці, що може проявлятися у різних психологічних проблемах, таких як неврози, депресія або агресивність.

У контексті індивідуації, аніма та анімус виступають як посередники між свідомим та безсвідомим, допомагаючи особистості розширити свідомість та відкрити нові горизонти світосприйняття. Такий процес вимагає від людини внутрішньої праці над собою, а також розуміння і прийняття власних психологічних конфліктів і суперечностей.

К.Г. Юнг докладно проаналізував феномени аніми та анімусу як уособлення жіночого і чоловічого начал у глибинах людської психіки. На його думку, ці архетипи мають як позитивні, так і негативні прояви (Jung, C.G., 1948).

Зокрема, позитивним втіленням аніми є образ Матері як носія творчої життєдайної енергії, джерела турботи, любові, емоційної підтримки та мудрості. Archetype of Mother синтезовано найкращі жіночі якості - здатність до співпереживання, терпіння, самопожертви, але також і прийняття, прощення, душевну щедрість. Образ Матері несе архетип життєствердного

начала, безмежної любові та піклування, з яким глибинно пов'язана кожна людина.

Водночас аніма має і свою "тіньову" сторону у вигляді негативних жіночих образів, які не реалізують свій потенціал і натомість проєктують його на інших у вигляді прихованої агресії, ревнощів, бажання помсти за скоєну колись кривду. Вони можуть пробуджуватись як реакція на приниження жіночності, обмеження свободи чи самореалізації або як спотворене відлуння жагучого потягу до злиття чи всепоглинаючої пристрасті.

Що стосується архетипу Мудрого Старця описується як уособлення чоловічих якостей мудрості, сили волі, внутрішнього стрижня, здатності захистити і спрямувати. Цей образ постає символом авторитету і досвіду, знання глибинних істин буття і водночас відкритості до спілкування, передачі цих знань іншим. Функція Мудрого Старця як однієї з іпостасей анімусу - надати внутрішню опору, стійкі цінності та орієнтири. Він уособлює зрілу маскуліність, готовність брати на себе відповідальність і разом з тим доброзичливо сприймати навколишній світ та інших людей.

Однак у несвідомому присутній і темний аспект чоловічого начала - "тінь" анімусу. Це образи хитрого маніпулятора, цинічного звідника, деспотичного диктатора, жорстокого вбивці тощо. Вони виражають придушену агресію, прагнення до влади, садизм, сексуальні збочення. За Юнгом, такі фігури часто з'являються у снах і фантазіях жінок як відлуння негативного досвіду стосунків, страху перед чоловічою силою чи бажання підкоритися авторитетові. Але водночас ці образи містять певний енергетичний заряд, який, будучи усвідомленим, може стати джерелом особистісних трансформацій (Jung, C.G., 1954a.).

Отже, на думку Юнга, аніма та анімус мають як конструктивні, так і деструктивні грані. І хоча їхні позитивні іпостасі (Матері та Мудрого Старця) є бажаною метою розвитку, проте для досягнення зрілої цілісності необхідно інтегрувати всі ці аспекти, не витісняючи тіньові прояви, а свідомо опрацьовуючи їх.

Згідно з юнгіанським вченням, гармонійна людська особистість поєднує в собі як маскулітні, так і фемітні риси. Ці архетипи уособлюють протилежні психічні сили - чуттєву, пасивну та раціонально активну. І коли вони перебувають у стані конфлікту чи розбалансування, тоді виникають різні внутрішні проблеми. Однією з найпоширеніших є гіперкомпенсаторне загострення гендерної ідентичності, відповідно до якої особистість всеціло ототожнює себе з певним стереотипним набором "справжніх чоловічих" або "справжніх жіночих" ознак. Насправді це свідчить про придушення протилежних тенденцій у собі, про однобічний розвиток.

Тому основне завдання на шляху особистісної інтеграції, за Юнгом, полягає у звільненні як від зайвої маскулітнізації жінок, так і фемітнізації чоловіків. Це передбачає свідомий контакт із власною ірраціональною анімою та раціональним анімусом, їх активацію та взаємопроникнення. Кінцева мета - досягти андрогінності як сполучення конструктивних чоловічих і жіночих складових. Така збалансована особистість спроможна до максимально повного самовираження та життєвої реалізації.

За Юнгом, саме символічними образами аніми й анімусу нерідко послуговуються несвідоме, аби привернути увагу свідомості до певних дисбалансів. Тому сновидіння, фантазії, творчі візії можуть містити відповідну архетипну символіку, де проявляються анімічні чи анімусні фігури. На основі їх аналізу можливо виявити приховані проблеми та скорегувати свій психологічний розвиток у бік досягнення гармонії (Jung, C.G., 1952.).

На практиці аналітична психологія пропонує декілька способів оптимізувати взаємодію аніми та анімусу задля зцілення людської душі. Перший шлях - інтерпретація сновидінь, міфів, казкових сюжетів, творів мистецтва, де проявляються ці архетипи.

Другим методом є робота з активною уявою - цілеспрямований, насичений емоціями діалог з анімою чи анімусом у медитаціях чи фантазіях. Така зустріч з власним внутрішнім протилежним началом сприяє особистісній інтеграції.

Обираючи різноманітні методи свідомої роботи з анімою та анімусом, людина може досягти їх інтеграції.

Один із методів, який використовується для активації та інтеграції аніми та анімусу, - це інтерпретація сновидінь. Сни є одним із важливих каналів комунікації між свідомістю та безсвідомістю, де часто з'являються образи аніми та анімусу. Психотерапевт може використовувати аналіз сновидінь для допомоги клієнтові усвідомити інтеріорні конфлікти та допомогти їм знаходити способи їх вирішення.

Крім того, робота з активною уявою є ефективним способом активації аніми та анімусу. Це передбачає усвідомлений діалог з внутрішніми архетипними образами через візуалізацію та імпровізацію. Різноманітні види творчої активності також можуть бути використані для розвитку аніми та анімусу. Наприклад, малювання може допомогти клієнту візуалізувати свої внутрішні образи, танець - відчувати їхню енергію та рух, музика - виразити їхні емоції та настрої. Застосування цих методів у психотерапії може допомогти клієнтові розкрити і розвинути свої потенціальність, а також зрозуміти та прийняти різноманітні аспекти своєї особистості. Важливо зазначити, що практика інтеграції аніми та анімусу вимагає від психотерапевта глибокого розуміння юнгіанської психології, а також вміння та навички у роботі з внутрішніми архетипними образами. Отже, застосування концепції аніми та анімусу у психотерапевтичній практиці відкриває шляхи до глибшого розуміння та розвитку особистості, допомагаючи клієнтові досягти психічної гармонії та цілісності через роботу з внутрішніми архетипними образами та їх інтеграцію у свідомість (Jung, C.G., 1949.).

У контексті психологічного консультування та терапії, концепція аніми та анімусу, запропонована Карлом Густавом Юнгом, відкриває унікальні можливості для глибинної роботи з клієнтом, а саме поглибити розуміння внутрішньої динаміки особистості, її гендерних ролей та самоідентичності. У психотерапевтичній практиці ці архетипи можуть бути використані для розуміння глибинних причин психологічних конфліктів, пов'язаних із

гендерними ролями, взаєминами з протилежною статтю та самоідентифікацією. На відміну від початкових припущень Юнга про стихійне або автоматичне розгортання процесів інтеграції аніми та анімусу, сучасна психологічна практика підкреслює важливість цілеспрямованого втручання. Терапевти використовують специфічні методи та техніки, щоб допомогти клієнтам усвідомити, прийняти та інтегрувати ці внутрішні архетипи в свою особистість. Люди, які працюють над інтеграцією своєї аніми або анімусу, часто відчувають зменшення внутрішніх конфліктів, покращення емоційного благополуччя та збільшення їхньої здатності до емпатії та розуміння інших. Сучасне втілення юнгіанських ідей щодо анімусу, аніми і Тіні в психотерапевтичній практиці дійсно відображає акцент на інтерпретації матеріалу несвідомого, зокрема сновидінь, через призму юнгіанського підходу. У цьому контексті структура аналітичного процесу та основні важелі впливу можуть залишатися досить традиційними порівняно з класичним психоаналізом за Фройдом, проте з використанням унікальних підходів та інструментів, які властиві юнгіанській психотерапії. Один з ключових аспектів в цьому контексті - це розуміння і робота з архетипами, такими як анімус, аніма і Тінь. Тінь представляє собою той аспект особистості, який містить ті темні, неприйнятні або приховані риси, які особистість відкидає або неусвідомлює (Jung, C.G., 1928a.).

Аналітична психологія Юнга, порівняно з класичним психоаналізом, пропонує більш широкий спектр методів роботи з несвідомим матеріалом задля гармонізації особистості. Зокрема вона не обмежується лише вербальною інтерпретацією сновидінь, але активно залучає художні, тілесно-рухові практики. Це пояснюється тим, що самі аніма та анімус як уособлення ірраціональної та раціональної сфер психіки вимагають для свого збалансування синтезу різних підходів.

Адже аніма як архетип уособлює переважно чуттєву, емоційно-образну складову людської психіки з її пасивним споглядальним характером. Натомість анімус втілює активний, мисленнево-вольовий чинник, що

відповідає раціональному чоловічому началу. Юнг зауважував, що вони є комплементарними полюсами єдиного психічного континууму. Тому продуктивна їх взаємодія є необхідною умовою становлення цілісної особистості (Jung, C.G., 1954b.).

Отже, юнгіанський підхід пропонує широкий арсенал засобів (вербальних і невербальних) для оптимізації співвідношення аніми та анімусу, що в результаті сприяє конструктивній інтеграції усіх усвідомлених та неусвідомлених частин особистості.

2.2. Архетипи і колективне несвідоме у вченні про душу

На думку К. Г. Юнга, архетипи являють собою вроджені, успадковані структури психіки, що склалися ще на ранніх етапах еволюції та закріпилися у генетичному коді людства, які визначають неусвідомлені поведінкові програми, типові патерни емоційного реагування, звичні способи сприйняття світу, що є універсальними, тобто притаманними всім людям без винятку.

Юнг виокремлює цілу низку базових архетипів-образів, що закріплені у колективному несвідомому. До них належать Персона (соціальна маска), Тінь (потемний бік особистості), Аніма й Анімус (втілення жіночності та мужності), Мудрий старець, Дитя, Самість тощо. Ці архетипи у процесі онтогенезу немов “прокидаються” у психіці людини та починають керувати її поведінкою, спонукати до певних вчинків. Вони знаходять свій прояв у сновидіннях, міфах, казкових сюжетах, символах мистецтва тощо (Jung, C.G., 1943.).

Так, архетип Тіні уособлює темні, несвідомі бажання й імпульси (агресію, заздрість, збочення), які особистість намагається придушити чи замаскувати, аби відповідати соціальним нормам. Проте цей прихований негативний бік періодично проривається назовні, спричиняючи неадекватні вчинки та внутрішні конфлікти. І лише усвідомивши його як частину власної психіки, інтегрувавши Тінь, особистість здатна зцілитися та знайти цілісність. Подібним чином інші архетипи то гальмують, то стимулюють розвиток індивіда залежно від їх активації та взаємодії із свідомим Я.

Архетипи мають роль у формуванні культурних та релігійних образів та символів. Наприклад, архетип матері часто відображається у різних культурних міфах і релігійних обрядах як символ родючості, плодючості та турботи. Архетип батька може виявлятися в образі божества або авторитетного лідера, який надає захист та направлення.

Юнг виділяв кілька основних архетипів, кожен з яких має унікальну символіку та значення. Серед них — Персона (соціальна роль) (Jung, C.G., 1942, с.311), Мудрий Старець, Тінь, Аніма, Анімус, і Самість. Персона представляє собою зовнішню маску, яку індивід носить у суспільстві. Це та частина особистості, яку людина показує світу, адаптуючись до соціальних норм та очікувань. Персона дозволяє індивіду функціонувати в різних соціальних ролях, але водночас може призвести до внутрішніх конфліктів, якщо занадто віддаляється від справжнього "Я" (Jung, C.G., 1955-1956.).

Архетип Мудрого Старця символізує знання, мудрість та наставництво. Це втілення інтуїції та глибокого розуміння, яке часто з'являється у формі наставника або провідника. Мудрий Старець допомагає індивіду знаходити відповіді в середині себе та навчає, як користуватися внутрішніми ресурсами для досягнення зрілості та цілісності особистості.

Тінь містить в собі ті якості, поведінку та думки, які особистість вважає неприйнятними та відкидає, але приймаючи ці аспекти, індивід отримує глибину та цілісність особистості.

Юнг зауважував універсальність архетипів і в емоційно-динамічному плані. Архетипи задають типові моделі психічної напруги, фрустрації базових потреб, витіснення небажаних імпульсів - те, що фактично складає основу внутрішніх душевних драм і конфліктів. Тож активація певних архетипів призводить до переживання цілком характерних і закономірних афективних станів (страху, агресії, тривоги тощо), а їх суперечлива взаємодія породжує напругу.

Саме тому несвідоме часто послуговується архетипною символікою, щоб висловити приховані внутрішні проблеми та конфлікти особистості, які

інакше не усвідомлюються. Так, уві сні можуть з'явитися типові персонажі та сюжети на кшталт переслідування чи падіння, які символізують базові стани тривоги чи безпорадності. Принагідно зазначимо, що таке "мовлення" несвідомого архетипними символами постає і як своєрідний механізм психологічного захисту та адаптації. Адже завдяки перекладу внутрішнього конфлікту на метафоричний рівень відбувається зниження гостроти негативних переживань. Тому робота з інтерпретації таких символів може мати і психотерапевтичний потенціал. Згідно з цими ідеями, К.Г. Юнг розробив метод "активної уяви" в психологічній практиці, спрямований на усвідомлення архетипних образів несвідомого з метою особистісної інтеграції та зростання (Jung, C.G., 1950.).

Тому архетипи є універсальними не лише у структурному, але й у функціональному вимірі. Вони визначають типові моделі переживань та витіснень, базові афективні стани. Наприклад, конфлікт архетипів Персони та Тіні може символізувати придушення небажаних мотивів і бажань задля соціальної адаптації. А зустріч з архетипним образом Мудрого Старця може означати пробудження прихованих творчих потенцій особистості. Таким чином мова архетипних символів вможливує глибинне психологічне прочитання внутрішніх процесів, що складають основу індивідуальної душі.

Розглядаючи, колективне несвідоме, згідно з Юнгом, містить набуті досвід і знання наших предків. Це концепція, яка вказує на те, що індивідуальне несвідоме не ізольоване, а знаходиться в постійному взаємозв'язку з цим загальним пластом несвідомого, що об'єднує нас у спільну психічну спадщину.

Взаємодія свідомого та несвідомого є однією з центральних тем у вченні Карла Густава Юнга. На його думку, саме динаміка активації глибинних архетипних структур, що складають колективне несвідоме, значною мірою визначає хід психічного розвитку індивіда та формування його особистості.

Юнг описував архетипи як автономні несвідомі комплекси – своєрідні "осередки", які містять певний емоційний заряд і здатні самотійно "оживати",

виходячи з латентного стану. Коли такий архетип активується, він починає активно впливати на свідомість та життєдіяльність індивіда. Так, пробудження Тіні спричиняє спалахи неконтрольованих негативних емоцій та вчинків; актуалізація образу "Мудрого старця" може, навпаки, стимулювати моральний розвиток. Цей вплив архетипів може бути як конструктивним, так і деструктивним залежно від їх взаємодії з Я-свідомістю індивіда (Jung, C.G., 1954b.).

Юнг розглядав таку зумовленість поведінки несвідомими ірраціональними комплексами як цілком природний, детермінований архетипною структурою психіки, процес.

Він вказував, що свідомість постійно зазнає "натиску" з боку архетипів, які прагнуть до актуалізації, оскільки вони є вмістилищем значної психічної енергії. Саме тому так часто люди вчиняють всупереч логіці та здоровому глузду, керуючись закладеними в глибинах психіки ірраціональними комплексами. Юнг писав, що архетипи справляють глибинний вплив на людську поведінку та культуру в цілому, як і тисячі років тому, оскільки їх природа лишається незмінною.

Втім на шляху самопізнання та особистісного розвитку, стверджував Юнг, людині необхідно усвідомлювати цей вплив колективного несвідомого та навчитися конструктивно інтегрувати архетипні прояви в життєдіяльність Я. Саме гармонійне поєднання свідомих та несвідомих складових психіки, на думку Юнга, визначає зрілість та цілісність особистості. Тоді певний архетип (Мудрого Старця, Самості тощо) може навіть стати центром особистісної інтеграції, задаючи вектор конструктивного розвитку. Але якщо ігнорувати чи придушувати впливи несвідомих комплексів, то вони стають джерелом деструктивних спалахів, спотворюють ставлення людини до себе та оточення. Отже, налагодження оптимальної взаємодії цих полярних сил відкриває шлях до особистісного зростання та осягнення глибин власної душі.

Для досягнення зрілого "Я" та внутрішньої гармонії важливо прагнути до балансу між різними аспектами особистості, включаючи архетипи. Це може

бути досягнуто через самовіддану роботу над самоспостереженням, розумінням та інтеграцією різних аспектів свого "Я".

Таким чином, теорія архетипів та колективного несвідомого Карла Густава Юнга дозволяє глибше зрозуміти приховані підвалини людської душі, її залежність від успадкованих від попередніх поколінь структур. Архетипи складають матрицю несвідомого, визначають нашу життєдіяльність та самовияв у культурі. Водночас в осягненні колективних автономних комплексів та їх інтеграції відбувається самопізнання індивідуальної душі на шляху до зрілості та самореалізації.

2.3. Персона та її роль у розумінні душі за Юнгом

Концепція Персона описує особливий архетипний комплекс, який бере роль у становленні людської особистості та її взаємодії із зовнішнім світом. Розглянемо детальніше, що являє собою Персона, які її основні функції та значення в розумінні природи душі за К.Г. Юнгом (Jung, C.G., 1952.).

Персона – це своєрідна «маска», рольова ідентичність людини, образ її «Я», який вона демонструє оточенню. Персона формується під впливом соціальних норм, очікувань суспільства щодо належної поведінки індивіда залежно від його статусу, професії, культурного контексту тощо. Вона покликана адаптувати природні прояви людської психіки до культурних вимог середовища.

Юнг виокремлює три основні функції архетипної Персона: захисну рольову поведінку, орієнтацію в соціумі та здатність справляти потрібне враження на інших.

По-перше, Персона захищає людину від деструктивного тиску зовнішнього середовища і соціальних норм. Адже часто справжні внутрішні бажання індивіда йдуть у розріз із вимогами культури, моралі чи правопорядку. А їх безпосереднє вираження може загрожувати як інтересам самої людини, так і інших осіб. Персона дозволяє виробити зручний для соціуму образ власного "Я", своєрідний компроміс, який задовольняє і

внутрішні потреби, і зовнішні вимоги. На відміну від зайвої конформності, така гнучко вибудована маска балансує між адаптивністю та автентичністю (Jung, C.G., 1946.).

По-друге, Персона полегшує орієнтування людини у соціальній взаємодії, адже пропонує засвоєні типові, шаблонні реакції на різні ситуації. Це знімає з особистості надмірне когнітивне, емоційне навантаження щоразу заново аналізувати весь контекст, приймати унікальні рішення. Подібно до евристичних принципів у психології, Персона спрощує соціальну взаємодію, задає певні алгоритми стандартних реакцій. Особливо такий підхід необхідний для швидкого реагування в критичних ситуаціях.

По-третє, Персона дозволяє справляти враження на оточення та впливати на інших людей. Адже завдяки вдало сконструйованій рольовій ідентичності особистість може виглядати переконливо, привабливо, здобувати прихильність, довіру, повагу, владу серед людей.

Отже, Персона одночасно сприяє адаптації, орієнтації та амбітним устремлінням індивіда. Втім усі ці функції, за Юнгом, можуть призводити до надмірної зовнішньої ідентифікації, залежності від чужої думки та оцінки. Натомість духовне зростання людини передбачає розвиток внутрішньої свободи, автентичності, самодостатності і творчої самореалізації.

Концепція Персони у вченні К.Г. Юнга містить не лише позитивні, але й можливі негативні наслідки надмірної ідентифікації з зовнішньою соціальною роллю. Зокрема, дослідник називає чотири основні проблеми, пов'язані з "тінню" Персони:

10. Пристосовуючись до певних культурних шаблонів та стереотипів, людина ризикує втратити власну індивідуальність, стати занадто пересічною та несамобутньою. Її життя перетворюється на низку кліше, в яких мало місця для щирих емоцій, творчості та особистісної свободи.

11. Орієнтуючись на Персону, людина постійно потребує схвалення, визнання, сприймає критику надто болісно. Вона втрачає здатність до

об'єктивної самооцінки, а її настрої і самопочуття стають прямо пропорційними зовнішнім оцінкам.

12. Занурившись у роль, особистість забуває про власні відчуття, думки, інтереси, таланти, які не вписуються в обраний образ. Таким чином багато хто "грає роль", але при цьому не живе справжнім життям і не реалізує унікальний внутрішній потенціал.

13. Персона часто пов'язана із прагненням людини справити враження, мати владу, визнання. Але занадто захопившись зовнішнім успіхом, особистість втрачає життєвий баланс, справжні життєві цінності, стає залежною від чужої думки.

Отже, тіньовий бік Персона криється в надмірній соціальній адаптації, яка несе загрозу втрати автентичності та обмеження свободи індивідуального розвитку. Справжня зрілість передбачає усвідомлення відносності будь-яких зовнішніх ролей і дотримання внутрішньої незалежності від стереотипів та оцінок соціуму. Лише за цієї умови Персона може стати конструктивним чинником адаптації, не втрачаючи індивідуальної свободи.

Персона визначає, як ми хочемо бути сприйнятими у суспільстві, і служить захистом для нашого "Я" від соціального неприйняття. Вона допомагає нам адаптуватися до соціальних норм та очікувань, але, з іншого боку, може стати джерелом конфліктів та внутрішньої напруженості, якщо стає занадто владною чи обмежує вираження нашої справжньої сутності.

Людина стає в'язнем власної ролі, не здатною до самовираження та особистісного зросту.

Юнг наголошував на важливості усвідомлення та прийняття своєї Тіні — того аспекту особистості, що містить риси, які ми вважаємо неприйнятними або небажаними. Якраз сама тінь і формується від того, що з'являється Персона і витісняється у несвідоме усі бажання душі, що є у індивіда, але які можуть не сприйматись соціально суспільством. Для досягнення індивідуальності та самореалізації Юнг пропонував процес, який включає в себе рефлексію, самоаналіз та активне уявлення. Це дозволяє індивіду поступово усвідомити

та прийняти різні аспекти своєї особистості, включаючи Персону та Тінь, та працювати над їх інтеграцією. Юнг вважав, що саме через прийняття та інтеграцію своїх внутрішніх протиріч і конфліктів людина може досягти справжньої самореалізації та виявити свій унікальний творчий потенціал.

Отже, за Юнгом, конструктивна Персона має бути гнучкою, врівноваженою. Вона покликана не пригнічувати, а виражати справжнє внутрішнє «Я» особистості на кожному етапі індивідуального шляху.

Для глибшого розуміння феномену Персона доцільно порівняти його з деякими суміжними категоріями глибинної психології. Зокрема поняттям Его (комплекс Я) та Самістю (Самість).

Табл 2.2.

Співвідношення понять «Персона», «Его», «Я»

Поняття	Визначення	Функції
Персона	Соціальна роль, "маска"	Адаптація, орієнтація у соціумі
Его	Центр свідомості	Самоконтроль, раціональність
Самість	Ядро особистості	Індивідуація, особистісна інтеграція

Джерело – розроблено автором

Як видно з порівняльної таблиці, Его є центром свідомості, виконує функції самоконтролю, критичного аналізу ситуації тощо. Натомість Персона – це певний шаблон зовнішніх реакцій, стереотипна сукупність рис для адаптації. Вона більш пов'язана з конформністю, ніж з індивідуальністю.

Важливою складовою аналітичної психології Юнга є концепція Самості або Самісті. Вона позначає центральне ядро особистості, її глибинну сутність, своєрідний внутрішній стрижень людини. Це її істинне, автентичне "Я", на відміну від зовнішніх проявів чи ролей.

За Юнгом, головним завданням людини в її особистісному зростанні є саме актуалізація Самості, наближення до неї через усвідомлення власних несвідомих глибин. Проте цьому розвитку часто перешкоджає Персона, котра орієнтує особистість на соціальні стереотипи, шаблони, зовнішню ідентифікацію. Орієнтована на Персону людина приділяє занадто багато уваги думці інших, прагне виглядати "правильно", відповідати рольовим очікуванням. Це обмежує її спонтанність, унікальність та свободу бути собою. Натомість Самість вимагає мужності йти власним шляхом, кидаючи виклик умовам.

Тому між Самістю і Персоною часто виникає прихований конфлікт на шляху самореалізації. Персона ніби "прикриває" Самість маскою стереотипності та неавтентичності, але людина може знайти оптимальний баланс, коли Персона з її корисними адаптивними функціями допомагає втілювати внутрішній потенціал Самості. Тоді соціальна роль лише підсилює самовираження, а не пригнічує його.

Отже, Персона, у концепції К.Г. Юнга, демонструє складну динаміку взаємин індивіда та суспільства на рівні психічних архетипів.

З одного боку, вона забезпечує життєво необхідну адаптацію до соціальних норм, стабільність, статусну ідентичність, взаєморозуміння. З другого ж боку, Персона може виступати як обмеження для прояву і розвитку унікальної душі кожної людини, адже за її маскою часто приховується набагато більше істинних здібностей, талантів, почуттів.

Висновки до розділу 2

Душа, в юнгіанському вченні, виступає як складна та містична сутність, яку відображають архетипи аніми та анімусу. Аніма представляє жіночу аспект душі у чоловіках, а анімус - чоловічий аспект у жінок. Ці аспекти можуть мати значний вплив на поведінку та відносини особистості, а їх інтеграція важлива для досягнення психічної гармонії та цілісності.

Архетипи та колективне несвідоме відіграють ключову роль у розумінні душі за Юнгом. Вони є спільними для всіх людей та відображають загальні

ментальні структури, що впливають на сприйняття, мислення та поведінку. Персона, як один з аспектів психіки, відіграє свою роль у розумінні душі за Юнгом. Вона представляє зовнішнє обличчя особистості, яке може бути відмінним від її справжньої сутності. Розуміння персони допомагає особистості впоратися з соціальними ролями та очікуваннями, а також забезпечує її взаємодію зі світом.

РОЗДІЛ 3. ФЕНОМЕН SELF У ПРАЦЯХ ЮНГА

3.1. Self як центральний архетип

Концепція Самості (Self) є однією з найважливіших в аналітичній психології Карла Густава Юнга, оскільки розкриває уявлення про кінцеву мету і глибинну сутність людської психіки. Самість постає як центральний архетип, своєрідне ядро особистості, що втілює принцип цілісності та є джерелом духовної енергії (Jung, C.G., 1952.).

Юнг трактує Самість як вроджену психічну структуру, що є уособленням життєвої мети конкретного індивіда, програмою його оптимальної реалізації. В той час як Персона - це рольова маска для соціуму, Его - центр свідомого контролю, Самість належить глибинній суті особистості, її прихованому творчому потенціалу.

Іноді Самість персоніфікується в архетипному образі Мудрого Старця або Аніми, який слугує психологічним орієнтиром та духовним провідником. Проте зазвичай вона залишається прихованою від свідомості. Саме тому головне завдання самопізнання, за Юнгом, полягає в активізації Самості та поступовій реалізації її творчого потенціалу. Вона уособлює сенс життя, вищу мету та спрямованість психологічної еволюції людини (Jung, C.G., 1954a.).

У процесі індивідуації Самість поступово розгортає свої приховані можливості. Вона стимулює особистісне зростання, активує творчі підструктури психіки, що викликає трансформацію та вдосконалення всієї системи свідомості, адаптує її до вищих цілей. Таким чином Самість веде

індивіда шляхом проходження різних психічних сфер (персона, тінь, аніма/аніmus тощо) до їх інтеграції та гармонійної єдності.

Отже, Самість виступає центральним архетипом людської психіки, що втілює її прихований духовно-творчий потенціал та внутрішню програму оптимальної самореалізації, закладену в глибинах несвідомого.

Концепція Самості є однією з найбільш оригінальних та значущих ідей К.Г. Юнга. Саме Самість як архетип цілісності, за Юнгом, задає вектор психологічного розвитку та самоактуалізації особистості, спрямовує її особистісне зростання (Jung, C.G., 1955-1956.).

Архетип Самості символізує певну вроджену "програму" оптимальної реалізації індивідуальних талантів та життєвого потенціалу конкретної людини. Він є джерелом психічної енергії та організації, своєрідною психологічною матрицею, яка формується ще на ранніх етапах розвитку індивіда. Маючи символічну природу, Самість відкривається людині у певних архетипних образах - яскравих, емоційно насичених, сповнених особливого сенсу для даного індивіда. Зазвичай це можуть бути символи мандали, Дитини, Мудрого Старця, Золотого жука тощо - тобто того, що уособлює "ядро" та справжню екзистенційну цінність людини. Через цю метафоричну мову Самості несвідоме ніби підказує свідомості напрямок психологічного розвитку та самоздійснення, апелюючи до глибинної природи психіки.

Самість "підштовхує" індивіда до його повного самовиявлення, де він переживає натхнення, прилив енергії та відчуття повноти буття. Якщо комплекси психіки мають фрагментарний чи суперечливий характер, як наприклад, Персона адаптує лише до соціальних ролей, Его відповідає за раціонально-вольову сферу, Тінь уособлює ірраціональні потяги тощо, то натомість Самість інтегрує усю повноту як свідомого, так і несвідомого досвіду особистості. Вона поєднує всі протилежності, будучи до певної міри архетипом андрогінності психіки. Тому саме Самість покликана забезпечити внутрішню єдність та конгруентність усіх складових людської душі.

Центральним механізмом такої інтеграції, за Юнгом, є символічна активність несвідомого. Через певні символи, сни, образи Самість виявляє свій вплив на свідомість, сприяючи гармонійному поєднанню розрізнених фрагментів особистості. Наприклад, символ мандали часто виражає намагання психіки відновити цілісність через певний центральний архетип, що оточується концентричними колами інших психічних складових. Саме така візуальна структура символізує єдність та індивідуацію. І саме таку роль, згідно з Юнгом, виконує архетип Самості, організуючи "польову структуру" психіки та гармонізуючи її.

У процесі самопізнання людина може свідомо інтерпретувати символи Самості (у т.ч. отримувати у снах чи фантазіях), аналізувати їх зміст та приймати рішення про коригування певних аспектів власної життєдіяльності. Тобто через звертання до Самості людина може краще інтегрувати різні архетипи та досягти особистісної зрілості, в якій поєднуються всі протилежні сторони психічного континууму.

По-перше, архетип Самості уособлює прагнення людської психіки до творчої самореалізації, оскільки містить увесь спектр можливостей та здібностей конкретної особистості. Наближаючись до цього ядра психіки, людина може досягати все нові грані свого потенціалу, знаходити несподівані рішення, долати звичні обмеження.

По-друге, Самість тісно пов'язана із духовним розвитком, адже апелює до найвищих проявів людського духу – прагнення пізнати істину, любові, гармонії, справедливості. Відбувається трансценденція примітивним інстинктам і страхам, людина починає мислити категоріями надособистих смислів, наближаючись до досягнення своєї життєвої місії. Тому архетип Самості є чинником духовної еволюції особистості.

Отже, активація глибинного архетипу Самості як ядра особистості сприяє мобілізації нових пластів креативності людини на шляху до самоактуалізації і за К.Г. Юнгом, відіграє провідну роль у формуванні екзистенційного ядра особистості та пошуку нею глибинних життєвих смислів. Тому Самість

постійно впливає на її думки, почуття, вибори – прямо чи опосередковано. Вона спонукає до рефлексії власного призначення, переосмислення цілей і цінностей на користь глибинної самореалізації. Юнг вважав, що ключовим аспектом психічного розвитку людини є процес індивідуації — поступової диференціації та інтеграції різних архетипічних структур колективного несвідомого в єдину цілісну особистість, яка реалізує свій унікальний потенціал (Jung, C.G., 1961).

Юнг описував розвиток Самості як поступову інтеграцію в свідомість усіх основних архетипів колективного несвідомого, що у сукупності й утворюють повноцінну особистість. Кожен архетип при цьому представляє певний аспект досвіду людства, будучи сховищем первинних образів та інстинктивних патернів поведінки, закодованих в структурах мозку в процесі антропогенезу.

Опанування цих різноманітних колективних установок в ході індивідуації і дозволяє особистості крок за кроком реалізувати весь свій природний потенціал, відкриваючи у собі все нові таланти, здібності та можливості. Поступова активація та інтеграція в свідомість архетипів Тіні, Аніми/Анімуса, Мудрого Старця та інших стимулює як інтелектуальне так і моральне зростання індивіда, просуваючи його по шляху самопізнання та самоздійснення.

В цьому процесі Самість виступає своєрідним внутрішнім провідником та організуючим регулятивним принципом, який спрямовує думки, почуття і вчинки людини таким чином, щоб вони сприяли особистісній цілісності, зрілості та самоактуалізації. З одного боку Самість активізує в несвідомому різні архетипові структури, керуючи їхньою поступовою інтеграцією у свідомість, а з іншого постійно посиляє думки, спогади, сни та інтуїтивні осяяння, які свідчать про необхідність змінитися, розвинутися або більш глибоко усвідомити якийсь важливий аспект себе чи життєвої ситуації. Таким чином Самість забезпечує оптимальний психічний розвиток та гармонійну взаємодію різних аспектів особистості.

Згідно з Юнгом, в міру просування по шляху індивідуації людина все більше опановує власну психіку, долає внутрішні протиріччя, що призводить до формування цілісної самостійної індивідуальності. Така особистість є психологічно стійкою, емоційно зрілою, інтелектуально розвинутою, морально збагаченою і наділеною великою життєвою енергією, мудрістю та творчим потенціалом. Винятково здібні і талановиті представники, які найбільш повно актуалізували архетип Самості, можуть навіть по праву вважатися геніями та видатними особистостями, що залишили значний слід в історії.

Отже актуалізація центрального архетипу Самості в процесі індивідуації, на думку Юнга, і складає кінцеву мету та вищий життєвий сенс кожної людської істоти.

Щоправда слід зауважити, що далеко не всі досягають подібних вершин самореалізації. Чимало людей так і не приводять в рух процес індивідуації або блокують його на якомусь етапі через нездатність асимілювати недоліки своєї психіки. Незважаючи на це за Юнгом у кожного все ж є потенціал зрости понад свою соціальну роль та умовності й реалізувати хоча б частину своїх істинних духовних можливостей.

Отже, активація Самості та поступове становлення неповторної особистості, що живе у злагоді з власною природою, й становить вищий психологічний сенс існування людини за Юнгом.

3.2. Індивідуація і розвиток особистості

Концепція індивідуації, в аналітичній психології К.Г. Юнга, описує фундаментальний процес становлення зрілої самостійної особистості.

Юнг розумів під індивідуацією поступову диференціацію та інтеграцію різноманітних вмістів колективного несвідомого в єдине цілісне утворення - Self або Самість. Цей процес передбачає розвиток усіх аспектів психіки та

остаточне становлення життєстійкої індивідуальності, здатної максимально реалізувати свій творчий потенціал.

Індивідуація являє собою природний хід психологічної еволюції, що відбувається під впливом архетипу Самості як своєрідного “режисера” цього процесу. Самість постійно спонукає до роботи над собою, особистісного зростання.

Процес індивідуації можна поділити на декілька основних стадій чи фаз.

Першою є стадія зародження *individuality*, коли з хаотичної єдності несвідомого починає виділятися центр свідомості та формується особистісне ядро.

Далі йде диференціація особистості через активацію різноманітних несвідомих вмістів, перш за все архетипу Персони. Встановлюється ідентифікація *ego* з Персоною, приймаються її норми і шаблони.

Третя фаза полягає у свідомому дослідженні активованих несвідомих вмістів та інтеграції їх у цілісну особистісну структуру. Відбувається поступове звільнення від Персони, розвиток уявлень про власну *individuality*.

На четвертому етапі людина наближається до завершення індивідуації через гармонізацію свідомого і несвідомого та подолання внутрішніх протиріч. Формується цілісна зріла Самість як центр психіки.

П'ята стадія являє собою повне становлення індивідуальності, що живе у злагоді з власною внутрішньою природою та досягає найвищої самореалізації. Людина функціонує як унікальна і незалежна істота, керована Самістю.

Отже індивідуація є складним багаторівневим процесом, що охоплює різноманітні аспекти розвитку особистості. Її результатом постає зріла самодостатня індивідуальність, що живе у гармонії із власною природою та реалізовує закладений у ній творчий потенціал.

Табл 3.1.

Стадії індивідуації.

Стадія	Зміст
--------	-------

1	Зародження індивідуальності, виділення ego з колективного несвідомого
2	Диференціація особистості через активацію персони та інших архетипів
3	Інтеграція несвідомих змістів у цілісну структуру особистості
4	Гармонізація свідомого та несвідомого, становлення Самості
5	Повна індивідуація: формування цілісної зрілої особистості

Джерело – розроблено автором

Індивідуація — це фундаментальний природний процес психологічної еволюції людини, спрямований на максимальну реалізацію її творчого потенціалу (Jung, C.G., 1928a.).

Він являє собою поступову інтеграцію різноманітних змістів колективного несвідомого в єдину цілісну структуру особистості під впливом центрального архетипу Самості.

Індивідуація проходить ряд стадій: формування ego, активація Персони, інтеграція архетипів, гармонізація свідомого і несвідомого, повна самореалізація зрілої особистості.

Таким чином, індивідуація за Юнгом - це реалізація вродженої установки людської психіки на прогрес, цілісність і максимально можливу самоактуалізацію.

3.3. Інтеграція свідомого і несвідомого як шлях до цілісності

В об'єднанні цих двох сфер психіки полягає запорука її психологічного здоров'я, внутрішньої гармонії та повноцінного життя.

За Юнгом (Jung, C.G., 1949.), несвідоме і свідоме представляють два комплементарні аспекти психічної реальності людини. Несвідоме уособлює ірраціональний бік особистості — її інстинкти, емоції, архетипи, тісно

пов'язані з тілесними процесами і колективною пам'яттю людства. Свідомість - це раціональна сфера, пов'язана з індивідуальним інтелектом, мисленням, особистісною ідентичністю. Гармонійне функціонування людини потребує продуктивної взаємодії цих двох начал - інтуїтивно-емоційного та розумового.

За звичай ця єдність порушується через історичну тенденцію до переваги рацію цивілізаційного розвитку. Сучасна культура приділяє надмірну увагу інтелекту, логіці, технологіям, недооцінюючи значення емоцій, тілесності, духовності. Як наслідок, значна частина несвідомих потреб і прагнень людини витісняється і не знаходить свого задоволення і вираження. А це, в свою чергу, призводить до внутрішніх конфліктів і дезінтеграції особистості.

Саме тому є важливість в налагодженні живого зв'язку між цими двома сферами психіки. Свідомість не повинна пригнічувати прояви несвідомого, а навпаки дати їм можливість вільного вираження. Несвідоме, в свою чергу, має з більшою довірою ставитися до спрямовуючої ролі свідомості, а не бачити в ній лише обмежуючий фактор.

Адже саме у їх конструктивній єдності й полягає запорука психологічного здоров'я та особистісної цілісності, який архетип Самості, надає регулятивний принцип на шляху до особистісної повноти. Саме завдяки Самості, інтеграція передбачає свідоме прийняття різноманітних проявів власної психіки - як позитивних, так і негативних. Адже будь-яке витіснення чи ігнорування певних аспектів несвідомого одразу ж породжує дисбаланс і внутрішній конфлікт. Отже шлях до особистісної цілісності лежить через радикальну щирість із самим собою і готовність дати вираження також і неприйнятним сторонам власної психіки - агресії, сексуальності, ірраціональності. Ставлячись до них з розумінням, співчуттям і гумором, людина розчиняє внутрішні протиріччя і досягає гармонійної єдності. Така особистісна повнота і є ознакою зрілої, цілісної індивідуальності.

Сам процес інтеграції свідомості і несвідомого можна поділити на три основні етапи:

1. Усвідомлення витіснених несвідомих змістів.
2. Співвіднесення їх із особистісним досвідом і ситуацією.
3. Інтеграція цих змістів у життєву практику для досягнення внутрішньої цілісності.

На першому етапі відбувається розпізнавання різноманітних проявів "тіні", архетипів аніми/анімуса, символіки снів і таке інше.

Другий етап передбачає рефлексивний аналіз цих феноменів у зв'язку з реальним життєвим досвідом і ситуацією людини.

І вже на третьому етапі здійснюється практичне втілення отриманих інсайтів з метою досягнення особистісної повноти і цілісності.

Отже, інтеграція свідомого і несвідомого передбачає усвідомлення, рефлексію і втілення різноманітних проявів несвідомого задля досягнення внутрішньої цілісності і гармонії особистості.

Табл 3.3.

Етапи інтеграції свідомого та несвідомого.

Етап	Зміст
1	Усвідомлення витіснених змістів несвідомого
2	Співвіднесення їх із особистісним досвідом
3	Інтеграція несвідомого в життєву практику

Джерело – розроблено автором

Саме конструктивний діалог між раціональною та ірраціональною сферами психіки складає основу для формування внутрішньо цілісної, зрілої і творчої індивідуальності.

Висновки до розділу 3

Досліджується феномен самості у працях Карла Юнга, який відображається через кілька ключових аспектів, включаючи його роль як

центрального архетипу, зв'язок із процесом індивідуації та розвитком особистості, а також його важливість для інтеграції свідомого і несвідомого.

Самість у вченні Юнга представляє собою центральний архетип, який відображає ідею цілісності, центрального ядра особистості.

Індивідуація, або процес становлення унікальної особистості, є ключовим аспектом розвитку самості, що передбачає поступове розширення свідомості, інтеграцію різних аспектів психіки та відчуття внутрішньої єдності.

Інтеграція свідомого і несвідомого є необхідною умовою для досягнення цілісності самості.

Феномен самості у працях Юнга полягає у сприянні процесу індивідуації та розвитку особистості, а також у забезпеченні інтеграції різних аспектів психіки. Таким чином, самість виступає як ключовий фактор у досягненні внутрішньої гармонії та цілісності особистості.

ВИСНОВКИ

Грунтовний аналіз джерел засвідчив, що в межах доробку К.Г. Юнга проблематиці душі присвячено низку фундаментальних праць, насамперед “Психологічні типи”, “Дослідження феноменології Самості”, “Архетип і символ”, а також численні статті у “Збірнику Семінару з аналітичної психології”. Основну увагу Юнг приділяє аналізу механізмів функціонування душі, її зв'язків з несвідомим, впливу архетипів та колективних уявлень на індивідуальну психіку. Серед дослідників ідей Юнга найбільше уваги юнгіанській концепції душі приділили Дж.Хіллман, М.Джакобі, А.Менегетті, Е.Нойманн. Їхні підходи базуються на поглибленому прочитанні та інтерпретації текстів Юнга, з виокремленням як ключових моментів в

юнгіанському вченні про душу, так і певних дискусійних питань, що потребують подальшої розробки.

З'ясовано низку характерних особливостей концепції душі у працях К.Г.Юнга. Передусім, Юнг інтерпретує душу не як субстанційне утворення, а радше як функціонально-динамічний комплекс, тісно пов'язаний з архетиповою структурою психіки. Душа постає як трансперсональна підструктура, що містить у собі риси колективного досвіду людства (архетип Аніми/Анімуса). Крім того, Юнг ототожнює душу з певними аспектами Самості – центральним архетипом, навколо якого розгортається весь процес психічного розвитку особистості.

Результати дослідження довели наявність виразних зв'язків між уявленнями про душу та такими базовими концептами юнгіанської теорії як колективне несвідоме, архетипи, індивідуація, Самість. Саме у несвідомому розгортається процес активації архетипових структур, пов'язаних з душевною сферою (Аніма/Анімус). Індивідуація як процес інтеграції змістів несвідомого у свідомість сприяє поступовому розгортанню і збагаченню душі. Натомість розвиток та гармонізація душі є умовою цілісності Самості як центру особистості.

Здійснений критичний аналіз дав підстави виділити низку проблемних і дискусійних моментів у вченні Юнга про душу. По-перше, це певна абстрактність цієї концепції та відсутність однозначних критеріїв розмежування понять «душа», «психіка», «Самість». По-друге, в концепції Юнга недостатньо чітко визначено онтологічний статус душі, її «матеріальні» носії. Втретє, юнгіанське вчення про душу має переважно спекулятивний характер, з відсутністю достатньо обґрунтованих механізмів емпіричної верифікації його окремих положень.

Порівняльний аналіз юнгіанської концепції з іншими вченнями про душу дав змогу констатувати, що вона має певні спільні риси з ідеями Платона, Декарта, Шопенгауера щодо зв'язку душі та тіла, вродженого характеру

апріорних ідей у душі тощо. Водночас концепція Юнга істотно відрізняється від традиційних західноєвропейських уявлень про субстанційність, вічність та непізнаванність душі. Певні паралелі простежуються також з буддійським та індійським ученням про реінкарнації душі та її трансформації в різні стани (сансара).

Зважаючи на вищезазначені моменти, можна стверджувати, що вчення Юнга про душу має значний евристичний потенціал, розширюючи уявлення про природу, форми прояву та механізми життєдіяльності душі. Зокрема, перспективним видається подальший аналіз юнгіанських ідей у контексті трансперсональної психології та психології релігії. Ціннішим є й акцент на глибинно-психологічних аспектах феноменології душевного життя людини і досягнення цілісності особистості, що може застосовуватися в практиці аналітично орієнтованої психотерапії і психологічного консультування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arnau, R. C., Green, B. A., Rosen, D. H., Gleaves, D. H., & Melancon, J. G. (2003). Are Jungian preferences really categorical? : An empirical investigation using taxometric analysis. *Personality and Individual Differences*, 34(2), 233–251. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00040-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00040-5).
2. Atmanspacher, H. (2012). Exploration of dual-aspect monism proposed by Pauli and Jung, suggesting that mental and material are complementary aspects of an underlying reality, with discussions on correlations between mind and matter. H. Atmanspacher (2012).

3. Barimany, M. E. (2017). *The Hierarchy of Preferences in Jungian Psychological Type: Comparing Theory to Evidence* (Doctoral dissertation, The George Washington University).
4. Beebe, J. (2004). Understanding consciousness through the theory of psychological types. *Analytical psychology* (pp. 95-127). Routledge.
5. Beebe, J. (2005). Evolving the eight-function model. *Bulletin of Psychological Type*, 28(4), 34-39.
6. Brucato, G., & Hogan, J. D. (2013). Jung's exploration of spiritual and mystical traditions, including his encounters with various cultures. *Wiley-Blackwell Encyclopedia of Personality and Individual Differences: Vol. IV, Clinical, Applied, and Cross-Cultural Research*. Gary Brucato and John D. Hogan (2013).
7. *Contributions to Analytical Psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Jung, C.G. (1928b). On Psychic Energy. CW, 8.
8. Giannini, J. L. (2004). *Compass of the soul: Archetypal guides to a fuller life*. Center for Applications of Psychological Type.
9. Hrebinyk, S. (2019). PROBLEMS AND PROSPECTS OF INDIVIDUAL-TYPOLOGICAL RESEARCH IN PSYCHOLOGY. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 5(11), 149-162. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11.10>
10. Jung, C. (2014). An exploration of Jung's thoughts on psychology, spirituality, and the unconscious. C. Jung (2014.).
11. Jung, C., & Franz, M. V. (2014.). Discussion on the importance of symbols as expressions of human consciousness in relation to individual, cultural, and collective consciousness in "Man and His Symbols". C. Jung & M. V. Franz (2014).
12. Jung, C., & Hull, R. F. (2014). A collection of Jung's work focusing on the depth of the unconscious and its manifestations. C. G. Jung & R. F. Hull (2014).
13. Jung, C., Neumann, E., Liebscher, M., & McCartney, H. (2015). An investigation into Jung's theories and their applications across various disciplines. C. Jung, E. Neumann, M. Liebscher, & Heather McCartney (2015).

14. Jung, C., Stephenson, C., de Nerval, G., & Sieburth, R. (2015). Study of Jung's interpretation of Gérard de Nerval's work in the context of psychological analysis. C. Jung, C. Stephenson, Gérard de Nerval, & Richard Sieburth (2015).
15. Jung, C.G. (1912). *Psychology of the Unconscious*. London:
16. Jung, C.G. (1921). *Psychological Types*. CW, 6.
17. Jung, C.G. (1926). *Spirit and Life*. CW, 8.
18. Jung, C.G. (1928a). *Analytical Psychology and Education*.
19. Jung, C.G. (1931). *Basic Postulates of Analytical Psychology*. CW, 8.
20. Jung, C.G. (1942). *Paracelus as a Spiritual Phenomenon*. CW, 13.
21. Jung, C.G. (1943). *On the Psychology of the Unconscious*. CW, 7.
22. Jung, C.G. (1946). *Analytical Psychology and Education*. CW, 17.
23. Jung, C.G. (1948). *The Phenomenology of the Spirit in Fairytales*. CW, 9i.
24. Jung, C.G. (1949). *The Effects of Technology on the Human Psyche*. CW, 18.
25. Jung, C.G. (1950). *Psychology and Literature*. CW, 15.
26. Jung, C.G. (1951). *The Psychological Aspects of the Kore*. CW, 9i.
27. Jung, C.G. (1952). *Symbols of Transformation*. CW, 5.
28. Jung, C.G. (1954a). *Psychological Aspects of the Mother Archetype*. CW, 9i.
29. Jung, C.G. (1954b). *On the Nature of the Psyche*. CW, 8.
30. Jung, C.G. (1955-1956). *Mysterium Coniunctionis*. CW, 14.
31. Jung, C.G. (1961). *Symbols and the Interpretation of Dreams*. CW, 18.
32. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
33. Leary, M. M., Reilly, M. D., & Brown, F. W. (2009). A study of personality preferences and emotional intelligence. *Leadership & Organization Development Journal*, 30(5), 421–434. <https://doi.org/10.1108/01437730910968697>
34. Lee, Y., & Jung, B. (2015). Examination of Jung's impact on modern psychology and analysis. Yanghee Lee & B. Jung (2015). Myers, S. (2000). *The MTR-i users manual*. Oxum, UK: The Test Agency

35. Lewis, C. A. (2015). Psychological type, religion, and culture: Further empirical perspectives [Editorial]. *Mental Health, Religion & Culture*, 18(7), 531–534. <https://doi.org/10.1080/13674676.2015.1103520>
36. Sato, J. (2005). Construction of Jung Psychological Types Scale. *Journal of Japanese Psychology*, 76, 203-210.
37. Tacey, D. J. (2014). A study on Jung's contributions and relevance to contemporary psychology and spirituality. David J. Tacey (2014).
38. Thompson, H. (2002). Wave theory of type development and dynamics. *Bulletin of Psychological Type*, 25, 4, 41-45.
39. Thompson, H. L. (2003). The evolution of the function-attitudes. *Bulletin of Psychological Type*, 26(3), 36-39.